

Łukasz Kwadrans (Wałbrzych, Polska)

PROBLEMY EDUKACJI ROMÓW W CZECHOSŁOWACJI W LATACH 1945–1992

Prezentowany artykuł ma być refleksją nad stanem edukacji dla Romów w Czechosłowacji. Zostanie bowiem dokonana analiza działań administracji państwowej odpowiedzialnej za sprawy oświaty oraz programy edukacyjne skierowane do społeczności romskiej. Szkoła w czasie funkcjonowania socjalistycznego państwa nie pozostała autonomiczną instytucją, ale jak w większości ustrojów totalitarnych służyła wiodącej ideologii i podtrzymaniu systemu. W czasie prowadzenia polityki asymilacji Romów funkcjonował mit, że wszyscy uczniowie są tacy sami, a ich potrzeby niewiele się różnią. Konsekwencją było prawie identyczne podejście pedagogiczne do dzieci i młodzieży szkolnej. Nie zwracano uwagi na pewne dyskryminacyjne cechy tak rozumianej równości i nie szanowano odmienności językowej oraz kulturowej Romów, a także nie zwracano uwagi na ich tożsamość etniczną. Smutną prawdą jest to, że wspomniany mit o podobieństwie wszystkich uczniów przetrwał niemal do czasów współczesnych. Taka sytuacja wynika z niedostatecznego przygotowania systemu oświatowego, kadr i programów do wyzwań, jakie stawia edukacja międzykulturowa.

1. SZKOLNICTWO WIĘKSZOŚCIOWE A EDUKACJA ROMÓW

Programy i koncepcje dotyczące rozwoju Romów, zachowania oraz przekazywania ich języka powstawały przede wszystkim w resorcie szkolnictwa, kultury i nauki. Tam projektowano pierwsze studia na temat problematyki romskiej. W Instytucie Orientalistyki Czechosłowackiej Akademii Nauk (ČSAV) została utworzona komisja, która zajmowała się zagadnieniami dotyczącymi Cyganów. Powstawały grupy nauczycieli i aktywistów, którzy zgodnie z polityką państwa angażowali się w kulturalno-oświatowe działania wspomagające asymilację. Pojawiały się już wtedy głosy naukowców, aby prowadzić studia nad etnicznością Romów,

pomagać im w rozwijaniu i przetrwaniu kultury, nauce romskich dzieci. Powstawały pomysły, aby język i kultura Romów znalazły swoje miejsce w badaniach uniwersyteckich¹. Argumenty dla takich rozwiązań znajdowano w praktykach stosowanych w latach 1920–1930 w ZSSR, gdy Romom przyznano wiele swobód, możliwość tworzenia romskich kolchozów i zakładów rzemieślniczych, a w dziedzinie kultury wydawania własnych czasopism i książek oraz istnienia dwóch teatrów. W Czechosłowacji zwyciężyła jednak koncepcja asymilacji Romów poprzez zrównanie ich z resztą obywateli pod wszelkimi względami, nie zważając na odmienności kulturowe i językowe.

W pierwszych latach po drugiej wojnie światowej władze były przede wszystkim zainteresowane odbudową zniszczonego kraju, dlatego priorytetem stała się produktywizacja szerokiej rzeszy obywateli, również Romów. Następowala migracja zarobkowa z terenów Słowacji do centrów przemysłowych w Czechach. Sytuację powstałą po wojnie próbowano uregulować dekretem Prezydenta Republiki nr 88/1945 o konieczności powszechnego zatrudnienia. Wtedy nastąpiło przenoszenie całych romskich rodzin ze Słowacji. Podczas pobytu w Czechach Romowie byli odizolowani od pozostałych obywateli, a dzieci cygańskich robotników były umieszczane w domach dziecka na Słowacji. Romscy chłopcy w wieku 16–18 lat mieli być również zatrudniani². Reżim komunistyczny niewiele różnił się w początkowym podejściu do spraw Romów od swoich poprzedników. Cyganie byli według władz grupą ludności aspołecznej, która wymagała przysposobienia do prawidłowego funkcjonowania z resztą obywateli. Przygotowano program cygańskich rodzinnych obozów, w których miały być umieszczane jednostki asocjalne. Dla wędrujących Cyganów projektowano stworzenie trójstopniowego systemu obozów pracy: diagnostycznych, rodzinno-wychowawczych i karnych³.

Wspominany wcześniej spis wędrujących Cyganów z 1947 roku zewidencjonował 16 752 Romów w Czechach i 86 000 na Słowacji. W tej liczbie było prawie 40 procent dzieci, które wciąż miały utrudniony dostęp do edukacji. Nie tylko z powodu braku własnych tradycji oświatowych, ale w związku z niechętnym przyjmowaniem romskich uczniów do szkół.

1. Zob. A. Jurová, *Rómska problematika 1945–1967*. „Študijné materiály výskumného Projektu Československo 1945–67”. 1.–4. část, Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1996.

2. Zob. N. Kušnieriková, *Přístupy k vzdělávání Romův v minulosti*. [w:] M. Vašečka (red.), *Čačipen Pal o Roma. Súhrnná správa o Romach na Slovensku*, Bratislava 2002, s. 683.

3. Zob. T. Haišman, *Romové v Československu v letech 1945–1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady* [w:] *Romové v České republice*, Socioklub, Praha 1999.

W latach 1945–1948 dzieci romskie były podobnie jak ich rodzice spisane i figurowały również w ewidencji służb kryminalnych. W tym czasie daktyloskopowano wszystkich Romów. Cygańscy rodzice często dobrowolnie lub z przymusu wyjeżdżali do pracy, a w miejsce szkół dzieciom romskim oferowano obozy pracy i wychowania. Nadal funkcjonował w wielu miejscach zakaz wstępu dla Cyganów do miast, ich chaty i osady znajdowały się na obrzeżach miejscowości, przypominały getta. Dzieci romskie miały perspektywę uczęszczania do *specjalnych cygańskich szkół*, które zostaną opisane w kolejnym rozdziale tej pracy.

Romowie stali się obiektem rewolucyjnych eksperymentów władz, które postawiły sobie za cel ich asymilowanie i socjalizowanie, aby stworzyć Roma – świadomego klasowo obywatela ludowo-demokratycznego kraju. W stosunku do osób dorosłych próbowano rozwiązywać problemy Romów przy pomocy ich produktywizacji towarzyszącej industrializacji państwa. Cyganie, nie tyle przez oficjalną ideologię, co przez społeczeństwo większości, uważani byli za grupę społecznie patologiczną. Władze postrzegały ich jako obywateli z problemami socjalnymi, zdrowotnymi, niskim wykształceniem i uczestnictwem w systemie oświaty.

Na początku lat pięćdziesiątych polityka władz była skierowana na wdrożenie romskich dzieci do systemu oświaty oraz walkę z analfabetyzmem młodzieży i dorosłych. Podczas spisu ludności z roku 1950 uzyskano bowiem niepokojące dane wskazujące, że na Słowacji 42 000 osób powyżej 15 roku życia to analfabeci (z tego 25 000 w wieku produkcyjnym). W tej grupie niewielką liczbę stanowiły osoby upośledzone i reemigranci nieznający języka urzędowego, a 75 % Romowie. Statystyki z biegiem czasu wcale się nie zmniejszały, ponieważ rzeszę analfabetów i półanalfabetów zasilala romska młodzież, która nie kończyła szkół podstawowych. Od 1951 roku rozpoczęły się kursy dla analfabetów skierowane do przedstawicieli społeczności romskiej. Nie przynosiły one jednak oczekiwanych efektów, gdyż administracja nie prowadziła tych działań rzetelnie, a także nie współpracowała z wykształconymi Romami w celu poznania cygańskiej mentalności i wypracowania skutecznych sposobów nauczania⁴.

Pomoc w rozwiązaniu problemów miał przynieść program rządowy, który obok wielu spraw zwracał uwagę na nieprawidłowe realizowanie obowiązku szkolnego przez dzieci romskie i niemal zupełny brak udziału w wychowaniu przedszkolnym. Administracja państwowa miała od tej pory zadbać, aby romskie dzieci były przyjmowane do przedszkoli i szkół.

4. Zob. A. Jurová, *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava 1991; E. Davidová, *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Zmeny v postaveni a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Universita Palackého, Olomouc 1995, s. 194.

Udzielono lokalnym władzom kompetencji do powoływania w razie potrzeby klasy lub szkoły tylko dla dzieci cygańskich. Placówki miały kształcić i wychowywać⁵.

Po roku 1950 szeroko dyskutowano nad problematyką edukacji Romów, jednak najczęściej była to debata naukowa i próby tworzenia koncepcji w oparciu o różne teorie wychowania. Kolejne plany przedstawiono na pierwszej konferencji zorganizowanej z inicjatywy Ministerstwa Szkolnictwa i Kultury oraz Instytutu Orientalistyki Czechosłowackiej Akademii Nauk. W 1952 roku, w Pradze, odbyła się pierwsza *ogólnokrajowa konferencja osób pracujących z Cyganami*, na której wytyczono pewne teoretyczne i praktyczne zasady radzenia sobie z problematyką edukacji Romów, jednak większość z nich nie zostało zastosowanych⁶. Kwestie dotyczące problematyki funkcjonowania romskich dzieci w systemie szkolnictwa i wychowania zostały podjęte także podczas pierwszej *słowackiej konferencji nauczycieli zajmujących się zaniedbanymi dziećmi*, która odbyła się w 1954 r. w Bratysławie. W tym samym roku miało miejsce dwutygodniowe szkolenie Romów i osób pracujących wśród społeczności cygańskiej w Hoříně u Mělníka zorganizowane przez Ministerstwo szkolnictwa, kultury i informacji. Po jego ukończeniu Romowie i inne osoby miały wrócić do miejsca swego zamieszkania i tam pracować jako aktywiści ze społecznością cygańską. Pomimo zgłoszenia się na owe szkolenie dużej liczby Romów niewielu z nich rzeczywiście podjęło pracę po jego zakończeniu⁷.

Potrzeba kształcenia i wychowania młodych Romów przyczyniła się do powstania pierwszej w Czechach szkoły z internatem dla romskich uczniów w Květušíně. W roku 1950 została tam założona *mateřská škola Míru*, w której przebywały dzieci cygańskie. Przy niej otwarto pierwszą klasę szkoły podstawowej, która stała się początkiem *cikánské internátní školy*. W tej placówce przebywał romski nauczyciel Miroslav Dědič. Później przeniesiono szkołę do miejscowości Dobré Vody koło Prachatic⁸.

W dniu 29 sierpnia 1953 roku związek czechosłowackich literatów zwołał naradę, w której wzięli udział przedstawiciele różnych resortów, a także sami Romowie. Na spotkaniu poruszano możliwość odejścia od asymilacji, jako formy rozwiązywania problemów Romów. Proponowano położyć nacisk na edukację i rozwój kultury mniejszości romskiej. Tematem rozmów była poprawa jakości pracy ze społecznością romską, zachowanie

5. T. Haišman, *op. cit.*, s. 153.

6. E. Davidová, *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990. Zmeny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Universita Palackého, Olomouc 1995, s. 192.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*, s. 193.

ich rodzimej mowy, założenie romskiego czasopisma i utworzenie lektoratu języka romani na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze. W konsekwencji tych wydarzeń Rada Naukowa Instytutu Orientalistyki Czechosłowackiej Akademii Nauk w dniu 3 września 1953 roku powołała komisję ds. romskich. W listopadzie tego samego roku zwołano spotkanie pracowników naukowych i znawców problematyki romskiej z całego państwa. Uczestnicy zebrania przygotowali memorandum dotyczące spraw Romów, postanowili zwołać konferencję dotyczącą problemów tej społeczności, która pozwoliłaby wyjaśnić sporne kwestie teoretyczne, ideologiczne i polityczne. Konferencja miała przynieść odpowiedź na pytania o problemy etnicznej klasyfikacji Romów, ich status prawny i sposoby kompleksowego rozwiązania problematyki romskiej w Czechosłowacji⁹.

W czasie rządów socjalistycznych wielokrotnie pojawiały się projekty wydania podręcznika do nauki języka, historii i kultury Romów. Miały miejsce różne interpelacje i memoranda dotyczące tej sprawy, zapoczątkowane w 1953 roku przez morawskiego nauczyciela Antonína Daniela¹⁰. Taka aktywność pracowników oświaty dokumentuje wielkie zainteresowanie nauczycieli romskich dzieci poprawą warunków pracy i potrzebą zrozumienia się z uczniem, który miał być kształcony i wychowywany. Jozef Kolarčík-Fintický, Ján Kobulský z Kendíc i Július Varga z Nižnej Šebastovej wypracowali pomoce naukowe i podręczniki wykorzystywane podczas kursów dla analfabetów, które w tamtym czasie były masowo organizowane szczególnie we wschodniej Słowacji. Nauczyciele posiadający doświadczenie w pracy z Romami byli twórcami słowniczków, amatorskich zbiorów pieśni i studiów nad romską grupą etniczną¹¹.

Romskie dzieci mogły w tym czasie uczęszczać do szkół przy akceptacji ich językowych i etnicznych odmienności. Lata pięćdziesiąte, to czas, gdy można było używać języka romskiego. Nie publikowano jednak czasopism w języku *romani*, nie powoływano także romskich instytucji kulturalnych i oświatowych. Najaktywniej działali pracownicy oświaty, jednak ich inicjatywy miały ograniczony zasięg z uwagi na brak pomocy władz. Można zatem stwierdzić, że *romszczyzna* istniała, jako forma komunikacji w szkole, powstała tym samym możliwość tworzenia podręczników i prowadzenia zajęć w języku *romani*. Takie praktyki mogły przyczynić się do rozwoju języka mniejszości. Używanie romskiego, jako pośrednika w komunikacji werbalnej i medium w edukacji mogło pomóc w rozwoju kulturalnym mniejszości romskiej. Rze-

9. Zob. C. Nečas, *Historický kalendář. Dějiny Českých Romů v datech*, Olomouc 1997, s. 78–79.

10. Zob. A. Jurová, *Otázky vzdelávania Rómov v období socializmu vo vzťahu k materinskému jazyku*, „Človek a spoločnosť”, 2000, č. 1, <http://www.saske.sk/cas/1-2000/jurova.html>

11. Zob. A. Jurová, *Rómska problematika...*

czywistość pokazała, że praktyka szkolna, posłuszna politycznym zarządzeniom, nie wspomagała rozwoju etnicznego i kultywowania romskiej mowy. Romskie dzieci ze względu na swoje problemy z używaniem języka większości były coraz częściej umieszczane w cygańskich klasach lub szkołach. Nastąpiła segregacja romskich uczniów, która w ograniczonym rozmiarze trwa do dnia dzisiejszego. Konsekwencje tej polityki asymilacji Romów przejawiającej się w praktyce szkolnej, wychowaniu i kształceniu, zauważalne były przez kolejne generacje romskich absolwentów szkół obecnie niewykwalifikowanych i bezrobotnych przedstawicieli mniejszości romskiej. Władze zezwalały na używanie języka *romani* głównie w pracy zdrowotno-oświatowej przy wydawaniu rozmaitych informatorów i ulotek. Pomimo wielokrotnych próśb romskiej inteligencji o przyznanie im statusu mniejszości i pomoc w przygotowaniu podręczników do nauki języka, historii i kultury Romów, władze nie wyrażały na to zgody. W 1956 roku Ministerstwo spraw wewnętrznych przygotowało i udostępniło Ministerstwu pracy raport: *Sytuacyjne sprawozdanie o problematyce cygańskiej w ČSR*. Według tego opracowania nie można było walczyć z analfabetyzmem, niską frekwencją szkolną dzieci i złymi warunkami zdrowotnymi wśród Romów bez ich trwałego osiedlenia i zatrudnienia. Zatem za priorytetowe w polityce asymilacyjnej państwa uznano zmianę dotychczasowego stylu życia Romów poprzez zatrzymanie ich wędrówki i włączenie w socjalistyczny system zatrudnienia¹².

Ministerstwo oświaty i kultury w dniu 30 września 1958 roku wydało zarządzenie (*Wychowanie i kształcenie cygańskich dzieci*) dla niższych organów administracji, traktujące o wychowaniu i kształceniu romskich dzieci. Po pierwsze zauważono wagę jak najszybszego rozpoczęcia nauki i powszechnego do niej dostępu. Postulowano umieszczanie romskich dzieci w przedszkolach i drużynach młodzieży, w wybranych przypadkach w domach dziecka i innych placówkach. Po drugie proponowano utworzenie lub dostosowanie już istniejących szkół i klas do potrzeb dzieci zaniebanych, które nie brały wcześniej udziału w procesie wychowania, albo nie uczęszczały regularnie do szkół, miały ukończony ósmy rok życia i nie otrzymały promocji do drugiej klasy. Trzecim punktem podnoszonym w zarządzeniu było organizowanie pozaszkolnych zajęć z dziećmi romskimi i aktywizowanie ich do eliminowania zaniebanych wychowawczych oraz szkolnych. Ostatnim, jednak chyba najpoważniejszym w skutkach poleceniem, było kierowanie romskich dzieci do szkół specjalnych, albo do innych placówek dla młodzieży wymagającej specjalnego podejścia pedagogicznego¹³.

12. C. Nečas, *Historický kalendář...* s. 79–80.

13. *Ibidem*, s. 80–81.

Dzieci romskie w szkole w Koszycach (fot. Ł. Kwadrans, archiwum Autora)

Wspomniany wyżej dokument Ministerstwa oświaty i kultury był przygotowywany w atmosferze towarzyszącej uchwaleniu w dniu 11 listopada 1958 r. przez Zgromadzenie Narodowe ČSR ustawy nr 74 o trwałym osiedleniu koczujących i półkoczujących osób.

Lata sześćdziesiąte potwierdziły następującą zmianę polityki wobec Romów. Byli oni traktowani, jako społecznie i kulturalnie odmienni obywatele z charakterystycznymi elementami sposobu życia. Koncepcja asymilacji była związana bezpośrednio z likwidacją analfabetyzmu wśród społeczności romskiej. Sytuacja w szkolnictwie lat sześćdziesiątych była trudna, ponieważ mimo wcześniejszych optymistycznych deklaracji dotyczących pracy wśród Romów do roku 1965 nie zlikwidowano wszystkich szkół i klas dla zaniedbanych romskich dzieci. Władze stawiały sobie za zadanie, aby osiągnąć stuprocentowe realizowanie obowiązku szkolnego przez dzieci romskie od pierwszego do dziewiątego rocznika. Niepokojąco pesymistyczne były jednak dane dotyczące realnej sytuacji. Wynikało z nich, że z 32 000 romskich dzieci na Słowacji obowiązek szkolny realizowało około 10 000 uczniów¹⁴. Administracja szkolna nie była w stanie wypełnić zarządzenia Ministerstwa, a powodem były ograniczone możliwości finansowe, organizacyjne i niewłaściwe przygotowanie do pracy ze społecznością romską.

14. Zob. A. Jurová, *Vývoj rómskej problematiky...*

W Czechosłowacji lat sześćdziesiątych miała miejsce debata stymulowana zarówno przez Romów, jak i nieromskich intelektualistów, którą wywołały żądania uznania statusu mniejszościowego, a także kilka studiów nad problematyką romską, powstałych w tym okresie. Jedną z pierwszych tego typu prac powstała już w 1955 roku i stanowiła opis historii Cyganów na ziemiach czeskich i słowackich. Publikację pt. *Dějiny našich cikánů* przygotowała Zdeňka Jamnická-Šmergllová, a wydano ją nakładem wydawnictwa Orbis. Książka została negatywnie przyjęta i zarzucano jej błędy metodologiczne i naukowe. W 1963 roku Ministerstwo oświaty i kultury wydało podręcznik *Příručka cikánštiny*, który przygotował Jiří Lipa. Centralnym punktem debaty stała się jednak publikacja socjologa Jaroslava Susa. Monografia z 1961 roku pt. *Cikánská otázka v ČSSR* stanowiła opis stylu życia, języka i kultury Romów. Autor był zwolennikiem asymilacji prowadzonej przez władze socjalistycznego państwa. Widział w niej jedyne słuszne rozwiązanie problematyki romskiej w Czechosłowacji¹⁵. Na takie przedstawienie sprawy przez Susa zareagowała Milena Hübschmannová, wielka orędowniczka, znawczyni tematu, *advokat společnosti romskéj*. Wystąpienie Hübschmannovej stanowiło nowe otwarcie i było szansą podniesienia tematu dotyczącego statusu Romów, jako prawnie uznanej mniejszości. Hübschmannová podkreśliła, że odpowiedzialność za niektóre aspekty związane z problematyką romską, spadała na barki rządu, który swoimi działaniami skomplikował sytuację Romów w Czechosłowacji¹⁶.

Władze rozpoczęły walkę z analfabetyzmem wśród Romów, który szczególnie powszechny był na Słowacji. W powiecie Trebišov wynosił aż 70%, Poprad 50–60%, w powiatach Spišská Nová Ves, Michalovce, Rožňava i Trebišov powstały osobne szkoły dla cygańskich uczniów¹⁷. Nauka pisania i czytania, realizacja obowiązku szkolnego przez romskie dzieci i edukacja dorosłych stały się najważniejszymi zadaniami administracji szkolnej. Nauczyciele przybywali do osad i tam prowadzili zajęcia z młodzieżą. Alfabetyzacja i nauka zawodów przygotowujących do pracy jako robotnik były podstawą działania. Przyswojenie sobie przez dzieci i młodzież romską języka większości stało się także ważnym zadaniem pracy w miejscach zamieszkania Romów i w szkołach. Miały w tym pomóc przedszkola i drużyny szkolne. Oczekiwanie szybkich i pozytywnych efektów było jednak nierealne, bowiem romskie matki często nie posyłały swoich dzieci do rządowych instytucji. Kolejnym pomysłem władz było przygotowanie prze-

15. Zob. C. Nečas, *op. cit.*, s. 79–82.

16. D. M. Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, New York 1995, s. 58–59.

17. N. Kušnieriková, *Přistupy...*, s. 687.

pisów, na podstawie których wypłacano rodzinom świadczenia pieniężne, gdy pełnili należycie swoje obowiązki rodzicielskie związane z wychowaniem i wyżywieniem oraz dbałością o inne potrzeby dzieci. W tym czasie zakazano także funkcjonowania romskich dziecięcych zespołów twórczości ludowej, które uznano oficjalnie za szkodliwe i kultywujące zacofanie społeczne¹⁸.

W dniu 10 stycznia 1963 roku powstał dokument o wychowaniu i kształceniu cygańskich dzieci i młodzieży, który regulował przenoszenie i przyjmowanie romskich dzieci do placówek szkolnych na różnym poziomie edukacji¹⁹. Około 7% romskich dzieci w wieku 6–14 lat zostało skierowanych do szkół specjalnych. W Czechach było w tych szkołach 3 228 dzieci romskich, a na Słowacji 661. W tym czasie, naukę w szkołach drugiego stopnia kontynuowało tam jedynie 1 262 romskich uczniów, z tego 895 terminowało na kursach czeladniczych i uczęszczało do szkół zawodowych, około 40 było w specjalnych klasach. Ponad 3 tysiące młodych Romów następnie zatrudniono, bezrobotnych pozostało 2 118 osób²⁰.

W 1966 roku zlikwidowano Komisję ds. obywateli cygańskiego pochodzenia na Słowacji. Jej zadaniem było regulowanie przesiedlania do Czech nie tylko osób dorosłych i całych rodzin, ale także piętnastoletnich młodych Romów, którzy byli kierowani do czeskich placówek szkolno-wychowawczych. W tych działaniach organy władzy widziały sposób rozwiązania problemów edukacji Romów.

Można było zauważyć pewne pozytywne skutki funkcjonowania szkół i tworzenia klas dla romskich dzieci w miejscach dużych skupisk ludności romskiej. Powstawały także tymczasowe specjalne klasy dla dzieci osiedlanych Cyganów wołoskich, które były w różnym wieku i niekiedy nawet nie chodziły nigdy do szkoły. Działaniom tym towarzyszyła praca nad poprawą warunków zdrowotnych społeczności romskiej, a w szczególności dzieci i młodzieży. Lekarze przyjeżdżali do wielu miejsc ambulansami wraz z pielęgniarkami. Dzieci poddawano badaniom, sprawdzano stan ich higieny i dokonywano na miejscu prostych czynności pielęgniarstwa. Romskie kobiety wcześniej rodziły tylko w domach i osadach, a dzięki działaniom polegającym na edukacji zdrowotnej zaczęły coraz częściej korzystać z opieki szpitalnej. W ten sposób obniżono procent umieralności noworodków. Niektóre elementy akcji oświatowej wśród Romów nie przyniosły jednak spodziewanych efektów, ponieważ nie uwzględniały ich etnicznej specyfiki. Pomoc materialna, zdrowotna i rozpowszechnianie edukacji, w rozumieniu

18. *Ibidem*.

19. Szerzej na ten temat: N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 687.

20. *Ibidem*.

władz, miały przynieść całkowitą zmianę sytuacji Romów i zrównać ich z resztą obywateli²¹.

Wiele romskich rodzin po jakimś czasie wracało na Słowację z Czech i Moraw, gdzie po kilkuletniej pracy odłożyły na budowę domu, który zazwyczaj stawiały niedaleko osad, ponieważ nie sprzedawano im działek i nieruchomości w bliskości Słowaków. Coraz większa liczba Romów zostawała jednak na ziemiach czeskich, gdzie się osiedlili i mieli stałe zatrudnienie. W wielu przypadkach w rodzinach romskich nastąpiła zmiana, która objawiła się integracją kolejnych generacji ze społeczeństwem większości. Dzieci romskie, które urodziły się w Czechach nie czuły już dystansu społecznego, mówiły sprawnie po czesku i często dorastały w środowisku czeskich rówieśników²².

Lata siedemdziesiąte XX wieku zmieniły koncepcję działań asymilacyjnych opartych na metodzie rozproszenia i przesiedlania, a wprowadziły bardziej subtelne programy oparte na zasadzie inżynierii społecznej (socjotechniki). Rozpoczęto w tym czasie realizację planu wszechstronnej, społeczno – kulturowej integracji Romów z resztą społeczeństwa i zrównanie ich warunków życia z innymi obywatelami. Działania polityczne skierowane były na zapewnienie zatrudnienia wszystkim Romom w wieku produkcyjnym, poprawę sytuacji edukacyjnej młodzieży i kształcenie dorosłych, zmianę warunków życia romskich rodzin i eliminację wzrastającej przestępczości. Romowie stali się w tym czasie grupą, która budziła największe zainteresowanie paternalistycznego programu pomocy społecznej prowadzonego przez państwo. Polityka rządu wkraczała we wszystkie sfery życia społeczności romskiej: warunki mieszkaniowe, zatrudnienie, stan zdrowia i edukację. Takie postępowanie władz wytworzyło wśród Romów i innych obywateli zależność od państwa. Z jednej strony udzielano pomocy socjalnej (administracja decydowała, komu ją przyzna), a jednocześnie odbierano obywatelowi samodzielność i nie mobilizowano do rozwiązywania problemów bytowych przez romskie rodziny. Paradoksalnie doprowadziło to do zwiększenia izolacji, nietolerancji, ksenofobii i segregacji Romów, a nie do stworzenia idealistycznego obrazu Roma robotnika i pioniera ideologii socjalistycznej. Zwiększyło się w tym czasie także napięcie między społeczeństwem większości a Romami²³.

W omawianej dekadzie miały miejsce różne działania edukacyjne władz skierowane do osób pracujących wśród Romów. W roku 1970 czeskie ministerstwo szkolnictwa zorganizowało w Litoměřicích dwutygodniowy

21. E. Davidová, *op. cit.*, s. 202.

22. *Ibidem*.

23. N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 688.

kurs dla nauczycieli, na którym zaznajamiali się oni ze specyfiką swoich romskich uczniów. Kursy takie odbywały się corocznie aż do 1974 roku²⁴. Przy sekcji socjologicznej Wydziału Filozofii i Socjologii Czechosłowackiej Akademii Nauk działał zespół zajmujący się romską problematyką, który miał koordynować teoretyczne studia dotyczące romskiej grupy etnicznej. Prace tej instytucji były prowadzone w ośmiu sekcjach pod kierownictwem Evy Davidovej i Mileny Hübschmannovej. Działalność tego zespołu ustalała po wydaniu dwóch publikacji pod redakcją Mileny Hübschmannovej: *Abstrakta odborné literatury o Cikánech v ČSSR*, Praha 1974 i *Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR*, Praha 1975²⁵.

Na początku roku 1973 romistka Milena Hübschmannová przygotowała podręcznik pt. *Základy romštiny*, który ukazał się w czasopiśmie *Nový Orient* w numerach z lat 1973 i 1974. Trzy lata później Ministerstwo pracy i spraw społecznych ČSR wydało publikację *Práce s cikánským obyvatelstvem*, a Milena Hübschmannová rozpoczęła naukę języka *romani* w Szkole Językowej w Pradze, która funkcjonowała aż do 1991 roku²⁶.

W latach siedemdziesiątych do szkół uczęszczało 63,5 % romskich dzieci, nieprawidłowo wypełniało obowiązek szkolny około 30 %, a 3 500 młodych Romów w ogóle nie było w szkołach. Administracja państwowa zewidencjonowała około 20 000 analfabetów poniżej 40 roku życia²⁷. W edukacji dzieci i młodzieży władze zauważyły szansę na integrację całej społeczności. Romowie demograficznie byli młodą i szybko rozwijającą się społecznością, dlatego skierowanie działań integracyjnych w stronę młodzieży miało pozwolić na zmianę mentalności całej grupy. Szczególny nacisk położono zatem na przedszkolne i szkolne wychowanie romskich dzieci, uzyskanie przez nich co najmniej podstawowego wykształcenia z przygotowaniem do wykonywania zawodów robotniczych.

W celu poprawy poziomu edukacji Romów wciąż funkcjonowały samodzielne klasy dla dzieci romskich z zaniedbaniami szkolnymi. Dla doskonalenia i mobilizowania uczniów powołano zespoły organizujące letnie spotkania rekreacyjno-edukacyjne dla romskich dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym. Na działania edukacyjne rząd przeznaczył znaczne nakłady finansowe w oparciu o obowiązującą ustawę nr 26 z 1972 roku *o riešení cigánskej otázky*. Pomoc materialna państwa dotyczyła utrzymania szkół i klas dla Romów, podręczników i wyposażenia, a także opłacania pobytu trzyletnich i pięcioletnich romskich dzieci w przedszkolach, dożywianie

24. C. Nečas, *Historický kalendář...*, s. 86.

25. *Ibidem*, s. 87.

26. *Ibidem*, s. 91.

27. N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 688.

i inne potrzeby małoletnich. Anna Jurova podkreśla, że w tym czasie większość społeczeństwa i inne mniejszości nie miały tak szerokiej pomocy ze strony państwa²⁸.

W latach 70. Ministerstwo szkolnictwa przygotowywało programy edukacyjne i powoływało osobne szkoły oraz wyrównawcze, specjalistyczne klasy dla Romów w szkołach podstawowych. Dzieci romskie, które wykazywały zaniechania wychowawcze i edukacyjne były kierowane do drużyn i klubów szkolnych oraz brały udział w innych formach zajęć pozaszkolnych. Zdarzały się również przypadki znajomości romskich dialektów przez niektórych nauczycieli, co bardzo pomagało w pracy z młodzieżą. Pedagodzy byli podczas studiów zaznajamiani z problematyką romską. W roku 1970 podstawowe wykształcenie miało 25 800 romskich mężczyzn (64%) i 24 933 romskich kobiet (61,5%). Wykształcenie na poziomie ponadpodstawowym posiadało 3 799 mężczyzn (9,4%) i jedynie 687 kobiet romskich (1,7%). Szkołę średnią ukończyło 100 Romów (0,2%) i 104 Romki (0,3%). Wykształcenie wyższe wśród Romów było rzadko osiąganym, w roku 1970 posiadało je 26 mężczyzn i 13 kobiet. Natomiast wciąż zatrważające były dane dotyczące osób bez wykształcenia, w tym czasie wśród romskich mężczyzn było ich 10 335 (25,7%), a 14 647 (36,2%) kobiet także nie ukończyło żadnej szkoły. Można zauważyć pewną prawidłowość towarzyszącą wyżej przedstawionym danym, która pokazuje, że niższy poziom czy całkowity brak wykształcenia był powszechniejszy wśród romskich kobiet. Wynikało to zapewne z wielu czynników kulturowych i odmiennego stylu życia Romów. Często młode Romki przerywały naukę, ponieważ zachodziły wcześnie w ciążę, musiały pilnować młodszego rodzeństwa w domu. Analfabetyzm był najbardziej widoczny wśród starszych grup wiekowych Romów²⁹.

Omawiając problematykę edukacji romskiej w latach siedemdziesiątych XX wieku nie sposób nie wspomnieć o przywołanej w poprzednim rozdziale inicjatywie, jaką była Karta 77 przyjmująca 13 grudnia 1978 roku dokument *O postavení Cikánů-Romů v Československu*³⁰. Sygnatariusze opracowania podkreślali wagę udziału Romów w systemie oświaty i poprawę poziomu ich wykształcenia. Przypominali, że przez wiele lat zaniedbywano mniejszość romską i nie interesowano się należycie jej kształceniem i wychowaniem. Twórcy raportu twierdzili, że około 30% Romów było analfabetami. Niepowodzenia romskich uczniów w szkołach najczęściej kończyły się kierowaniem dzieci do placówek specjalnych dla osób z niedoborami intelek-

28. Zob. A. Jurová, *Vývoj rómskej problematiky...*

29. Dane te podają za: N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 688.

30. Analizę tego dokumentu i dane liczbowe przedstawiam za: E. Davidová, *op. cit.*, s. 212–213.

tualnymi. W roku szkolnym 1970–1971 do takich szkół w Czechach uczęszczało około 20% romskich dzieci, a tylko 8% uczniów ze społeczeństwa większości. Takie postępowanie prowadziło w konsekwencji do dyskwalifikacji zawodowej absolwentów szkół specjalnych traktowanych podobnie jak osoby z nieukończonym wykształceniem podstawowym. Sygnatariusze Karty 77 postulowali powołanie romskich szkół, które rozwijałyby talenty młodych Romów w wielu dziedzinach artystycznych. Zarzucano władzom, że poprzez działania integrujące doprowadzały do zaniku kultury romskiej zamiast do jej rozwoju. Romskie dzieci musiały uczęszczać do czeskich i słowackich szkół, gdzie zajęcia prowadzone były w języku większości, często dla nich niezrozumiałym, a ich odmienność nie stanowiła wartości, a wręcz była stygmatem utrudniającym karierę szkolną.

Lata osiemdziesiąte XX wieku były okresem pewnej stagnacji i kontynuacji polityki władz, jednak przyniosły obniżenie analfabetyzmu wśród Romów, lepszą realizację obowiązku szkolnego przez młodzież oraz poprawę warunków zdrowotnych i obniżenie umieralności małych dzieci. Pod koniec dekady w roku 1988 poziom objęcia Romów edukacją wynosił 75%. Około 80% społeczności romskiej uzyskiwało wykształcenie podstawowe, pomimo tego, że około 2 500 dzieci nie uczęszczało do przedszkoli³¹. W 1971 roku tylko 10% romskich dzieci w Czechosłowacji uczęszczało do takich placówek, a dziesięć lat później liczba ta wzrosła do 58,5%. Podczas dziesięciu lat grupa romskich uczniów kończących szkoły podstawowe wzrosła z 16,6% do 25,6%, a absolwentów studiów wyższych z 39 do 191 osób. Ogólnonarodowy wskaźnik umiejętności czytania i pisania wśród dorosłych Romów wzrósł w latach osiemdziesiątych niemal do 90%³².

W tym czasie obowiązywało zarządzenie władz nr 35 z 1981 roku mające w założeniu poprawić realizację obowiązku szkolnego, frekwencję i wyniki w nauce wśród młodych Romów, a także zwiększyć liczbę dzieci korzystających z przedszkoli. Rzeczywistość odbiegała od programów i przepisów prawnych, bowiem zauważalna była różnica pomiędzy edukacją wszystkich dzieci, a będącym w stagnacji, albo nawet pogarszającym się wynikiem kształcenia i wychowania młodych Romów. Dane ukazywały, że romskie dzieci 14 razy częściej powtarzały klasy, a 30 razy częściej kończyły edukację w szkole podstawowej na niższych rocznikach, natomiast do szkół specjalnych uczęszczało ich 24%³³. Przyczyną takiej sytuacji było integrowanie romskich dzieci poprzez włączenie ich do państwowego systemu oświaty kierowanego w duchu ideologii marksistowsko-leni-

31. N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 689.

32. Dane te podają za: D. M. Crowe, *op. cit.*, s. 61.

33. N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 689.

nowskiej, bez brania pod uwagę romskiej odmienności etnicznej. Tworząc programy szkolne i projektując działania pedagogiczne zapominano, że są one kierowane do dzieci, które pochodzą z określonego środowiska, rodziny i trzeba je traktować indywidualnie.

Funkcjonujący system szkolny miał zapewnić częste kontakty z rodzicami i przygotowanie ich do udzielania dzieciom pomocy przy rozwiązywaniu zadań domowych. W swoim założeniu był jednak zorientowany na samodzielny rozwój ucznia i szybkie uzyskanie kompetencji edukacyjnych oraz wiadomości encyklopedycznych. Uniemożliwiał to w wielu przypadkach nieznanymi romskim dzieciom język, którym mówili nauczyciele. Romscy uczniowie nie mieli zazwyczaj okazji by wykorzystać wiadomości zdobyte w szkole. Ich rodzice uważali, że edukacja oddala dzieci od społeczności i konfrontuje je z inną rzeczywistością. Podczas jednej z analiz prowadzonych w szkołach podstawowych w 1987 roku okazało się, że w całej Czechosłowacji naukę w klasach powtarzało 4,7% wszystkich dzieci, liczba ta wyniosła 28% dla romskich uczniów. W szkołach średnich było w tym czasie nie więcej niż 2% młodych Romów. Te dane nie dotyczą ukończenia nauki, jedynie trzecia część z tej grupy była absolwentami³⁴. Wcześniej już wspomniano, że wśród Romów najczęściej podejmowano prace robotnicze, które w systemie socjalistycznym były lepiej płatne i towarzyszył im wyższy status społeczny. Z danych rządowych wynikało, że w ciągu 10 lat wzrosło wykształcenie wśród Romów w młodszych kategoriach wiekowych oraz u kobiet. W 1980 roku wykształcenie podstawowe miało 45 970 (83%) romskich kobiet, ponadpodstawowe 1 768 (3,4%), średnie 619, a wyższe 79 (0,2%). Bez wykształcenia było według oficjalnych danych 1 832 (3,3%)³⁵.

Czechosłowacki system szkolnictwa wspomagał naukę pisania i czytania u romskich dzieci, jednak nie rozwijał ich umiejętności i nie wychowywał na świadomych swoich możliwości obywateli. Romskie dzieci były konfrontowane ze swoją tożsamością i kulturą oraz językiem, jako z czymś negatywnym, zacofanym, niepożądanym, gorszym. Żyły w dwóch odmiennych światach. Od roku 1945 do aksamitnej rewolucji w systemie edukacji uczestniczyły trzy pokolenia Romów. Szkoła nie liczyła się z ich odmiennością, nie przygotowano także specjalnych podręczników, które uwzględniłyby ich tożsamość i kulturę. Nauczyciele również nie mieli pomocy naukowych, ani dodatkowych kwalifikacji do pracy z dziećmi romskimi, a w szkole używano języka większości. System nie gwarantował

34. *Ibidem*.

35. Dane te podaje za: N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 689. Należy jednak zwrócić uwagę, że odnoszą się one do całkowitej liczby Romów, która była podawana w oficjalnych spisach, a faktycznie była o wiele wyższa. Zatem dane dotyczące edukacji Romów w rzeczywistości były jeszcze bardziej niepokojące.

i w małym stopniu przyczynił się do poprawy poziomu wykształcenia wśród Romów. Najważniejszą rolę w tej kwestii odegrała pomoc nauczycieli i rodziców oraz ambicje dzieci. W tamtych czasach wykształcenie zdobyli Romowie, którzy pracowali jako nauczyciele, lekarze, prawnicy, artyści, sportowcy i politycy³⁶.

2. KIERUNKI DZIAŁAŃ WŁADZ OŚWIATOWYCH

W tej części omówione zostanie funkcjonowanie szkół i klas specjalnych tworzonych dla dzieci romskich w Czechosłowacji. Ten kierunek działań politycznych przyczynił się do segregacji w szkolnictwie i stworzenia gett edukacyjnych. Przez okres rządów socjalistycznych uczniowie romscy, którzy mieli problemy z komunikacją w szkole lub powtarzali klasy byli automatycznie kierowani do specjalnych szkół dla dzieci opóźnionych w rozwoju. Praktyka ta była często nazywana *epidemią upośledzenia*, ponieważ w ten sposób rzesze absolwentów szkół specjalnych, niemogących według obowiązującego prawa kontynuować nauki w szkołach średnich, nie zdobywały zawodu oraz pracy i stawały się klientami opieki społecznej. W szkołach specjalnych Romowie stanowili często większość, a statystyki przynosiły niepokojące dane dotyczące uczniów romskich z opóźnieniami rozwojowymi. Innym aspektem działań segregacyjno-dyskryminacyjnych ówczesnych władz było tworzenie szkół czy klas, szczególnie podstawowych, w których uczyły się tylko dzieci romskie. Takie placówki stawały się czymś w rodzaju getta i nie pozwalały na emancypację, integrację i prawidłowy rozwój społeczny.

Koncepcja tworzenia placówek nazywanych *Cigánske špeciálky* i specjalnych klas wyrównawczych dla dzieci romskich oficjalnie została ogłoszona w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku. Instrukcje i dyrektywy ministerstwa szkolnictwa umożliwiły powstanie wspomnianych wyżej placówek w miejscach, gdzie był wysoki procent *zaniedbanych cygańskich dzieci*. W ten sposób rozpoczęły swoje działanie *Cigánske špeciálky*, które pod nazwą państwowych szkół dla uczniów cygańskich funkcjonowały przy szkołach specjalnych³⁷. Dyrektywa nr 110 z 1958 roku o wychowaniu i kształceniu cygańskich dzieci dała podstawę egzystencji specjalnych klas wyrównawczych dla opóźnionych romskich uczniów. Stały się one elementem funkcjonującym w ramach ośmioletnich szkół³⁸.

36. *Ibidem*, s. 691–692.

37. Zob. T. Haišman, *op. cit.*

38. N. Kušnieriková, *op. cit.*, s. 685.

W połowie lat pięćdziesiątych administracja szkolna na Słowacji wykazała, że liczba *zaniedbanych romskich dzieci* wynosiła 12 000. Uważano, że rozwiązanie tego problemu zależy od pracy państwowych szkół, przedszkoli, drużyn młodzieżowych, a nawet szkolnych stołówek i świetlic, które miały przyczynić się do tego, by dzieci romskie przenosiły nabyte w placówkach zwyczaje do osad i rozpowszechniały je wśród swoich rodzin. Do klas specjalnych uczęszczwały starsze romskie dzieci, które nieprawidłowo realizowały obowiązek szkolny, albo nie można było ich umieścić w klasie odpowiedniej do wieku, ponieważ wykazywały duże zaniedbania edukacyjne. Istotną przyczyną była nieznamość języka większości, która stanowiła o nierównym starcie szkolnym romskich dzieci, najczęściej niekorzystających z przygotowania przedszkolnego. W celu prowadzenia działań skierowanych na redukcję niedostatków i zaniedbań edukacyjnych, wychowawczych i środowiskowych wśród dzieci romskich tworzone były kolejne instrukcje i dyrektywy. Wciąż kierowano jednak młodych Romów do szkół specjalnych, gdy nie spełniali wymagań na poziomie podstawowym. Próbowano poprawić frekwencję szkolną dzieci poprzez różnego rodzaju programy socjalne. Poszczególne regiony wprowadzały na przykład bezpłatne wyżywienie. Administracja szkolna, ani władze państwa nie były w stanie wyegzekwować zapisów ustawy oświatowej o realizacji obowiązku szkolnego przez dzieci i młodzież z rodzin wędrownych Romów. Powodem były częste migracje tych rodzin romskich oraz ich niewyplacalność, która wykluczała możliwość nałożenia kary pieniężnej za nieuczęszczanie dzieci do szkół. W tym czasie umieszczono w trzech domach dziecka w rejonie koszyckim i preszowskim około 3 000 dzieci koczujących Romów³⁹.

Władze komunistycznej Czechosłowacji wydały 8 kwietnia 1958 roku przepis prawny *O práci medzi cigánským obyvateľstvom*, który zalecał kompromisowe realizowanie tzw. problematyki/kwestii cygańskiej. Rząd nie wykazał zainteresowania wydaniem podręcznika do nauki języka romskiego, czasopism w tym dialekcie, ani pomocą w rozwoju kultury, tradycji i folkloru romskiego. Administracja była przekonana, że takie działania pogłębiłyby dalszą izolację Romów. Odrzucono propozycje niektórych pracowników oświaty oraz naukowców, którzy chcieli na podstawie różnych dialektów dokonać standaryzacji języka i literatury romskiej. Nie zezwolono także na zakładanie cygańskich szkół i klas, w których dzieci mogłyby uczyć się języka romani⁴⁰. Ten przepis prawny pozwolił na legitymizowanie polityki segregacji i dyskryminacji romskich dzieci w czechosłowackim systemie oświaty. Uczniowie romscy mieli wciąż kłopoty z otrzymaniem promocji

39. *Ibidem*, s. 686.

40. Zob. A. Jurová, *Vývoj rómskej problematyki...*, s. 37.

do drugiej klasy. Na Słowacji w roku szkolnym 1983–1984 wśród dzieci, które nie zdały na następny poziom edukacji 72,2% stanowili uczniowie romscy. Trzecia część Romów, którzy przeszli do drugiej klasy nie osiągała minimalnych umiejętności wymaganych na tym poziomie. Wśród romskich uczniów zdających do klasy czwartej liczba ta była bliska 50%. Powodem takiej sytuacji był fakt, że wiele romskich dzieci rozpoczynało naukę w szkole podstawowej znając tylko około 200 czeskich lub słowackich słów. Z tej samej przyczyny romscy uczniowie trafiali do szkół specjalnych, *zvláštní školy*, dla dzieci z opóźnieniami rozwojowymi. W roku szkolnym 1983–1984 tylko około jednej trzeciej romskich uczniów ukończyło osiem klas szkoły podstawowej, a 4% kontynuowało naukę w szkołach średnich i uniwersytetach⁴¹.

LITERATURA:

CROWE, D. M., *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, New York 1995.

DAVIDOVÁ, E., *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Zmeny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Universita Palackého, Olomouc 1995.

HAIŠMAN, T., *Romové v Československu v letech 1945–1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady* [w:] *Romové v České republice*, Socioklub, Praha 1999.

JUROVÁ, A., *Otázky vzdelávania Rómov v období socializmu vo vzťahu k matickému jazyku*, „Človek a spoločnosť”, 2000, č. 1, <http://www.saske.sk/cas/1-2000/jurova.html>

JUROVÁ, A., *Rómska problematika 1945–1967. „Študijné materiály výskumného Projektu Československo 1945–67”*. 1–4 časť, Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1996.

JUROVÁ, A., *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava 1991.

KUŠNIERIKOVÁ, N., *Prístupy k vzdelávaniu Rómov v minulosti*. [w:] M. VAŠEČKA (red.), *Čačipen Pal o Roma. Súhrnná správa o Rómach na Slovensku*, Bratislava 2002.

NEČAS, C., *Historický kalendář. Dějiny Českých Romů v datech*, Olomouc 1997.

41. Dane te podaję za: D. M. Crowe, *op. cit.*, s. 61.

Lukasz Kwadrans

***E RROMENQËRI EDUKÀCIA AND-I ÇEXOSLOVÀKIA
AND-O BB. 1945–1992***

O artiklo avridino adaj mothovel pal-e Rromenqëre edukaciaqëri situàcia and-e Çexoslovàkia. O avtòro kerel analiza pal-e butĩ so kerde odoj bare raja e themutne administraciaqëre, save len sàs pen e edukaciaça thaj e programençar vaś-o Rroma. E skòla and-o vaxt e socialistone themesqëro nas biumblavdi institùcia thaj and-o butedëripen e totalitaristone režimenqëro buxlàrel sàs e raipnikani ideològia thaj zoràrel sàs e sistèma. And-o vaxt kana sàs and-e aplikàcia e politika e Rromenqëre asimilaciaqëri, tordòl sàs sàr thagar e paramisi so sa o siklòvne si identiko (barabar) thaj naj bari diferença maşkar lenqëre trebaimàta. Akalaθàr kerdòl sàs e vipal pedagògia e çhavenqe, raklenqe thaj ternimatenqe and-e skòla. Zoral sàs bisterdi, khosli, e rromani kultùra thaj çhib, sàr vi e rromani etnikani identitèta. E paramisi so sa o siklòvne si jekh zi adadives açhol živdi thaj akaja situàcia thàvdel katar-o but minimàlo konzariopen (gatomos) e edukaciaqëre sistemaqëro, e siklårnenqëro thaj e programenqëro katar-o dikhan e maşkarkulturikane edukaciaqëro.

Lukasz Kwadrans

***THE ROMA EDUCATION PROBLEMS
IN CZECHOSLOVAKIA 1945–1992***

The subject of the article is the education situation of the Roma people in Czechoslovakia. The author examines the activities of the state's educational authorities and educational schemes aimed at the Roma community. The education system within the communist state did not maintain its institutional autonomy but, similarly to most totalitarian regimes, served in favour of dominant ideology. When the policy of assimilation of the Romani was in process a myth prevailed that all the pupils are the same and their needs do not vary much. As a consequence nearly identical pedagogical approach was applied towards all the students. The linguistic and cultural disparity of the Roma was not recognized and their ethnic identity was not taken into account. The stereotype of common needs has lived on nearly until present times. This situation is a result of the education system, its personnel and the curriculum not being sufficiently equipped for the challenges of intercultural education.